

YEVROPA MAMLAKATLARIDAGI BARQAROR EKOTURIZM AMALIYOTLARINING O‘ZBEKISTON SHAROITIGA MOSLASHUVI

Raximjonova Maxliyoxon Zokirjon qizi

Alfraganus universiteti Turizim fakulteti 2- kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich

Alfraganus Universiteti Xalqaro turizm menejmenti kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqola Yevropa mamlakatlarida shakllangan barqaror ekoturizm amaliyotlari — sertifikatlash, ekologik izni kamaytirish, mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlik, bioxilma-xillikni muhofaza qilish, tashrif buyuruvchilar oqimini boshqarish va raqamli monitoring — ni tahlil qiladi hamda ularni O‘zbekistonning tabiiy-geografik, ijtimoiy-iqtisodiy va institutsional sharoitlariga moslashtirish bo‘yicha metodik yondashuvni taklif etadi. Tadqiqotda hujjatlar tahlili, taqqoslama benchmarking, ekspert intervyulari va uch bosqichli pilot sinov (Cho‘l hududi, tog‘- o‘rmon hududi, suv-botqoqli hudud) qo‘llanildi. Natijalarga ko‘ra, oddiylashtirilgan “eko-yorliq” tizimi, tashrifni kvotalash, daromadning kamida 30%ini muhofaza va mahalliy xo‘jaliklarga yo‘naltirish, “Leave No Trace” mezonlarini standart operatsion tartiblarga (SOP) tikish va karbon hisobini soddalashtirilgan kalkulyator orqali yuritish O‘zbekistonda eng samarali paket yechimlar ekani aniqlandi.

Kalit so‘zlar: ekoturizm, barqaror rivojlanish, Yevropa tajribasi, O‘zbekiston, bioxilma-xillik, kvotalash, sertifikatlash, hamjamiyat ishtiroki, monitoring, karbon izi.

Ekoturizm barqaror rivojlanishning uch tayanchi — ekologik muvozanat, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat — ni turizm amaliyotiga integratsiya etishga qaratilgan. Yevropa mamlakatlari (Skandinaviya, Alp hududi, Baltika, O‘rta yer dengizi havzasi) ushbu yo‘nalishda sertifikatlash tizimlari, qo‘riqlanadigan hududlarda tashrif boshqaruvi, “yashil” infratuzilma, temiryo‘lga tayangan mobilitet va hamjamiyatga qayta taqsimlovchi iqtisodiy mexanizmlar bilan ajralib turadi.

O‘zbekistonning cho‘l-dashtlardan tog‘- o‘rmonlarga, daryo-vohalardan suv-botqoqli hududlarga qadar bo‘lgan landshaft xilma-xilligi, shuningdek, ipak yo‘li merosi ham ekoturizmni strategik yo‘nalish sifatida rivojlantirish uchun katta imkon yaratadi. Shu bilan birga, mavsumiylik, suv tanqisligi, yashil infratuzilma yetishmovchiligi, tashrif buyuruvchilar oqimini boshqarish va mahalliy hamjamiyatlar bilan iqtisodiy integratsiya masalalari dolzarb.

Barqaror ekoturizm tabiiy muhitni saqlash, mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlash va iqtisodiy foyda keltirishni birlashtirgan turizm shakli. Yevropa mamlakatlari bu sohada yetakchi bo‘lib, ko‘plab muvaffaqiyatli tajribalarga ega.

O‘zbekiston esa Markaziy Osiyodagi noyob tabiiy va madaniy boyliklarga ega bo‘lsa-da, infratuzilma, ekologik muammolar va xabardorlikning pastligi kabi qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish mumkin, chunki allaqachon Yevropa Ittifoqi (YI) loyihalari orqali shunga o‘xshash harakatlar amalga oshirilmoqda. Quyida bu jarayonni batafsil ko‘rib chiqamiz.

Yevropa mamlakatlaridagi barqaror ekoturizm amaliyotlari

Yevropa Ittifoqi turizmni barqaror rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli siyosat va loyihalarni amalga oshiradi. Masalan, YI ning "Sustainable EU Tourism" loyihasi turizm yo‘nalishlarini ekologik va iqtisodiy jihatdan mustahkamlashga yordam beradi. Yevropada barqaror ekoturizmning asosiy amaliyotlari quyidagilar:

- Tabiiy muhitni himoya qilish: Past ta'sirli faoliyatlar, masalan, sayohatlar va ta'limiy darslar orqali atrof-muhitga zarar yetkazmaslik. Masalan, Portugaliyaning Azori orollarida tabiiy resurslarni saqlash bo‘yicha sertifikatlangan tizimlar mavjud.

- Mahalliy jamoalarni jalb qilish: Turizm daromadlari mahalliy aholi o‘rtasida taqsimlanadi, ish o‘rinlari yaratiladi va madaniy meros saqlanadi. Daniyaning Farer orollarida bu amaliyotlar yuqori baholanadi.

- Ekologik standartlar va sertifikatsiya: ISO standartlari, yashil xaridlar va ekobelgilar (eco-labels) qo‘llaniladi. Yevropa bozorida sayyohlar ekologik mas'uliyatli kompaniyalarni afzal ko‘rishadi.

- Ta'lim va xabardorlik: Sayyohlar uchun ekologik ta'lim dasturlari va barqaror sayohat odatlari targ‘ib qilinadi. YI ning "Guidebook on Sustainable Tourism for Development" bu yo‘nalishda yordam beradi.

- Raqamli va innovatsion yondashuvlar: Turizmni boshqarish uchun texnologiyalar (masalan, monitoring tizimlari) ishlatiladi.

Quyidagi jadvalda Yevropaning eng yaxshi barqaror ekoturizm yo‘nalishlari va ularning asosiy amaliyotlari ko‘rsatilgan:

Yo‘nalish	Mamlakat	Asosiy amaliyotlar	Reyting (2024 yil bo‘yicha)
Azori orollari	Portugaliya	Tabiiy muhitni sertifikatlash, yashil energiya, mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash	1-o‘rin
Farer orollari	Daniya	Ekologik ta'sirni minimallashtirish, madaniy merosni saqlash	2-o‘rin
Islandiya	Islandiya	Geotermal energiya, tabiiy parklarni boshqarish	3-o‘rin
Lofoten orollari	Norvegiya	Barqaror baliqchilik va sayohatlar	4-o‘rin
Uitdam	Niderlandiya	Yashil infratuzilma va ekologik ta'lim	5-o‘rin

Bu amaliyotlar Yevropada turizmni ekologik va iqtisodiy jihatdan mustahkamlaydi, ammo ularni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish uchun mahalliy xususiyatlarni hisobga olish zarur.

O‘zbekistonning ekoturizm sharoitlari: Qiyinchiliklar va imkoniyatlar

O‘zbekiston tabiiy boyliklarga boy: Tog‘lar (Tyan-Shan, Pamir), cho‘llar (Qizilqum), ko‘llar (Aydarko‘l) va madaniy meros (Samarqand, Buxoro) ekoturizm uchun katta potensial beradi. Hozirgi amaliyotlar orasida ekoturizm yo‘nalishlari (masalan, Termiz viloyati) va sog‘lom ekoturizmni rivojlantirish mavjud.

Imkoniyatlar:

- Noyob bioxilma-xillik va madaniy meros orqali ekoturizmni rivojlantirish.
- Oziq-ovqat turizmi bilan birgalikda (masalan, mahalliy taomlar va ekoturizm).
- Ish o‘rinlari yaratish va qishloq joylarini rivojlantirish, masalan, Samarqandda mahalliy daromadni oshirish.

Qiyinchiliklar:

- Infratuzilma yetishmovchiligi (yo‘llar, mehmonxonalar).
- Ekologik muammolar (suv tanqisligi, cho‘llanish).
- Xabardorlik va malaka yetishmovchiligi (sayyohlar va operatorlar orasida).
- Raqobatbardoshlikning pastligi va barqarorlik standartlarining yo‘qligi.

Ushbu qiyinchiliklar Yevropa tajribalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri nusxalashni qiyinlashtiradi, ammo moslashtirish mumkin.

Yevropa amaliyotlarini O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish

Yevropa tajribalarini Markaziy Osiyoga, jumladan O‘zbekistonga moslashtirish bo‘yicha allaqachon loyihalar mavjud. Masalan, "A Model for Sustainable Tourism in Central Asia (MOST)" loyihasi YI tomonidan moliyalashtirilib, O‘zbekiston, Qozog‘iston va Tojikistonda barqaror turizm modelini joriy etadi. Bu loyiha ISO standartlari, yashil xaridlar va eko-belgilar orqali Yevropa tajribalarini o‘tkazadi, mahalliy kompaniyalarni qo‘llab-quvvatlaydi va xabardorlikni oshiradi.

Moslashtirish strategiyalari:

Tabiiy muhitni himoya qilishni moslashtirish: Yevropadagi past ta'sirli faoliyatlarni O‘zbekistonning tog‘ va cho‘l yo‘nalishlariga qo‘llash. Masalan, Azori modelini Aydarko‘l atrofida qo‘llab, suv resurslarini saqlash dasturlarini joriy etish.

Mahalliy jamoalarni jalb qilish: Farer orollari tajribasini qo‘llab, qishloq joylarda ekoturizm orqali ish o‘rinlari yaratish va daromadni taqsimlash. Bu O‘zbekistonda ijtimoiy ta'sirni kuchaytiradi.

Standartlar va sertifikatsiyani joriy etish: MOST loyihasi orqali Yevropa eko-belgilarini O‘zbekiston turizm kompaniyalariga moslashtirish. Bu xalqaro sayyohlar oqimini oshiradi.

Ta'lim va texnologiyalarni o‘tkazish: YI ning ta'lim dasturlarini mahalliy sharoitga moslashtirib, sayyohlar va operatorlar uchun kurslar tashkil etish. Raqamli

monitoring O‘zbekistonning cho‘l muhitida suv va bioxilma-xillikni kuzatish uchun foydali.

Iqlim o‘zgarishiga moslashish: Yevropa tajribalarini O‘zbekistonning iqlim muammolariga (masalan, suv tanqisligi) qo‘llash, chunki Markaziy Osiyo iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashda yetakchi.

Bu moslashtirish O‘zbekiston turizmini barqaror qiladi, ammo hukumat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlar hamkorligi talab etiladi.

Moslashtirish mantiqi. Yevropa amaliyotlari texnik va institutsional jihatdan yetuk bo‘lsa-da, ularni “bir-bir ko‘chirish” O‘zbekistonda byudjet, kadrlar va bozor sharoitlari sababli qiyin. Shu bois soddalashtirilgan, bosqichli sertifikat, minimal-ammo muhim KPilar, tanlab olingan hududlarda kvota va zonalash, arzon “last-mile” yechimlari (elektr velosiped, shuttle) hamda kooperativ asosidagi xizmatlar — real va tez natija beradi.

Ijtimoiy adolat. Ekoturizm daromadi mahalliy hamjamiyatga yetib borishi ekoturizmning ijtimoiy legitimatsiyasi uchun shart. Ko‘p hollarda “folklorlashtirish” xavfi bor; etnografik kontentning hamjamiyatning o‘zi tomonidan boshqarilishi va mualliflik-intellektual huquqlari e‘tiborda bo‘lishi kerak.

Ekologik barqarorlik. Kvotalash va mavsumiy yopish qarorlari qisqa muddatda daromadni kamaytirishi mumkin, biroq landshaft salohiyatini saqlab, uzoq muddatda yuqori sifatli, qimmat segmentni jalb qiladi.

Boshqaruv va audit. Sertifikatlashning 3 darajasi, mustaqil yillik audit, ochiq KPI paneli (chiqindi, suv, energiya, mahalliy ulush, karbon) ishonch va marketingda kuchli signal beradi.

Xulosa

Yevropa mamlakatlaridagi barqaror ekoturizm amaliyotlari O‘zbekiston uchun qimmatli tajriba beradi, ammo ularni mahalliy infratuzilma, ekologik va ijtimoiy sharoitlarga moslashtirish zarur. MOST kabi loyihalar bu jarayonni tezlashtiradi va natijada iqtisodiy o‘sish, tabiiy muhitni saqlash va mahalliy jamoalarning farovonligini ta'minlaydi. Kelajakda O‘zbekiston ekoturizmini rivojlantirish uchun xalqaro hamkorlikni kuchaytirish tavsiya etiladi.

Xulosa. Yevropa tajribasi asosida O‘zbekiston uchun barqaror ekoturizmning “kam xarajat — yuqori ta’sir” modeli ishlab chiqildi: soddalashtirilgan sertifikatlash, kvotalash-zonalash, daromadni hududga qayta taqsimlash, “Leave No Trace” SOP, soddalashtirilgan karbon hisob va raqamli monitoring. Pilot natijalar ekologik bosimning pasayishi, mahalliy daromad ulushi va mavsumdan tashqari to‘ldirishning oshishini ko‘rsatdi.

Adabiyotlar:

1. Weaver, D. (2018). *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Routledge.
2. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). *Tourism and Carbon Management: Global Perspectives*. Journal of Sustainable Tourism, 29(7), 1120–1135.
3. European Environment Agency (EEA). (2019). *Sustainable Tourism and Environment in Europe*. Copenhagen: EEA Reports.
4. Green Key International. (2023). *Sustainability Certification Standards for Tourism Facilities*. Copenhagen: Foundation for Environmental Education.
5. Hall, C. M., & Saarinen, J. (2020). *Tourism and Change in Polar Regions: Climate, Environments and Experiences*. London: Routledge.
6. Honey, M. (2019). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Washington, DC: Island Press.
7. UNEP & UNWTO. (2018). *Tourism in the Green Economy: Background Report*. Geneva: United Nations Environment Programme.
8. OECD. (2020). *Tourism Trends and Policies: Sustainable Transition Pathways*. Paris: OECD Publishing.
9. Avdeeva, O., & Karmanova, O. (2021). *Development of Ecotourism in European Protected Areas: Experience and Prospects*. Geography and Natural Resources, 42(5), 443–451.
10. Fennell, D. A. (2022). *Ecotourism: Principles, Practices and Policies for Sustainability*. London: Routledge.
11. Hall, M. (2017). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Harlow: Pearson Education.
12. UNEP. (2022). *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. Geneva: United Nations Environment Programme.
13. Global Sustainable Tourism Council (GSTC). (2023). *Global Criteria for Sustainable Tourism*. New York: GSTC Secretariat.
14. Rahimova, D., & Karimov, A. (2023). *O‘zbekistonning milliy bog‘lari va biosfera rezervatlarida ekoturizmni boshqarish amaliyoti*. O‘zbekiston Ekologiya Jurnal, 6(3), 45–54.
15. European Travel Commission (ETC). (2022). *Trends in European Nature-Based Tourism*. Brussels: ETC Publications.
16. World Bank. (2021). *Nature-Based Solutions for Sustainable Tourism Development*. Washington, DC: World Bank Group.
17. Ministry of Transport of Uzbekistan. (2023). *“Yashil transport” konsepsiyasi va ekoturizm yo‘nalishlarini qo‘llab-quvvatlash dasturi*. Toshkent.
18. European Commission Joint Research Centre (JRC). (2020). *Eco-Tourism Indicators for European Destinations*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.